

Łabędź niemy
Cygnus olor

Kormoran
Phalacrocorax carbo





Brzegówka
Riparia riparia

Zimorodek
Alcedo atthis





Czapla siwa
Ardea cinerea

Kania ruda
Milvus milvus





Sieweczka rzeczna
Charadrius dubius

Bocian czarny
Ciconia nigra





Rybitwa rzeczna
Sterna hirundo

Perkoz dwuczuby
Podiceps cristatus



Odfra jakiej nie znacie

Ptaki 2

Międzynarodowa Komisja Ochrony Odry przed Zanieczyszczeniem
Międzynarodowa Komisja Ochrony Odry przed Powodzią
Mezinárodní komise pro ochranu Odry před znečištěním



Ptaki

Odfra jakiej nie znacie

2

Drodzy Miłośnicy Przyrody, Drogie Dzieci,

w Wasze ręce oddajemy broszurkę Międzynarodowej Komisji Ochrony Odry przed Zanieczyszczeniem pt. „Ptaki". Jesteśmy organizacją międzynarodową, działającą na terenie Polski, Czech i Niemiec, zajmującą się ochroną wód. Wspólnie dbamy o to, aby rzeki i jeziora były czyste i służyły zarówno ich mieszkańcom, jak i ludziom. W tej edycji pragniemy przybliżyć Wam niektóre gatunki ptaków żyjących nad rzeką Odrą, ich zwyczaje oraz zachowanie.

Gorąco zachęcamy do zapoznania się z treścią i kolorowymi ilustracjami niniejszej broszurki, która jest drugą z opracowanej przez nas serii o faunie i florze w dorzeczu Odry – „Odra jakiej nie znacie". W kolejnej edycji zaprezentujemy Wam świat owadów zamieszkujących środowisko wodne dorzecza Odry.

Życzymy przyjemnej lektury
MKOOpZ

Zimorodek *Alcedo atthis**

Długość ciała: 16–18 cm
Masa ciała: 34–46 g

Jeden z najbarwniejszych europejskich ptaków, o zielonkawo-niebieskim ubarwieniu wierzchu ciała i biało-rdzawym spodzie. Mimo jaskrawego upierzenia niełatwo go jednak zauważyć gdy siedzi nieruchomo na gałęzi czatując na swą zdobycz. Podstawą diety zimorodka są drobne ryby, na które poluje wbijając się z dużą prędkością z powietrza w lustro wody. Zimorodek gnieździ się w urwistych skarpach nad brzegami czystych rzek, w których wykopuje poziome nory o długości do 1 m, zakończone komorą gniazdową. Nora położona jest około pół metra nad lustrem wody, tak aby nie została zalana wodą i aby drapieżniki nie miały do niej łatwego dostępu. Jest to gatunek **monogamiczny**. Poza sezonem rozrodczym żyje samotnie przemieszczając się zimą z terenów lęgowych w miejsca z niezamarzniętą wodą. Część osobników wędruje na zachód lub południe. Właśnie takie niespodziewane pojawienie się tego ptaka w okresie zimowym w miejscach gdzie go wcześniej nie widywano (sugerujące, że ptak lęgnie się zimą) mogło być przyczyną nadania mu nazwy „zimorodek".

* ***nazwa łacińska*** *w świecie nauki stosuje się ją dla zwierząt i roślin w celu ułatwienia identyfikacji*

monogamia *łączenie się w parę jednego samca i jednej samicy w celu posiadania potomstwa, przy czym taki „związek" może trwać przez całe życie ptaka bądź tylko przez jeden okres lęgowy*

Rybitwa rzeczna *Sterna hirundo*

Długość ciała: 30–39 cm
Masa ciała: 100–175 g

Wędrowny ptak z rodziny rybitw, o smukłej sylwetce, z wąskimi skrzydłami i dość długim, głęboko rozwidlonym ogonem. Ubarwienie obu płci jest biało-szare z czarnym wierzchem głowy. Jest gatunkiem towarzyskim, który zwykle gniazduje kolonijnie w dolinach rzek, a zwłaszcza tam gdzie dostępne są piaszczyste lub żwirowe wyspy oraz brzegi. Żywi się przeważnie drobnymi rybami, a także owadami, skorupiakami i mięczakami związanymi z środowiskiem wodnym. Ryby chwyta nurkując z powietrza do wody nawet na głębokość kilku metrów. Jaja składa w zagłębieniu w piasku, wysłanym kilkoma kamyczkami lub muszelkami. Istotnym zagrożeniem dla tych ptaków w okresie lęgowym może być niepokojenie przez ludzi i drapieżniki, bowiem jaja rybitw pozostają wówczas zbyt długo bez opieki, co naraża je na przegrzanie w nasłonecznionym piasku. **Lęgi** mogą zostać również zniszczone w wyniku powodzi lub nagłych zmian poziomu wody.

lęg *zbiór zachowań u ptaków obejmujący: wybór partnera, budowę gniazda, składanie jaj i ich wysiadywanie, opiekę nad młodymi aż do osiągnięcia przez nie samodzielności*

Czapla siwa *Ardea cinerea*

Długość ciała: 85–100 cm
Masa ciała: 1000–2100 g

Ptak nieco mniejszy od bociana. Jego nazwa związana jest z szarym ubarwieniem ptaka. W czasie lotu można go łatwo rozpoznać po charakterystycznym zgięciu szyi w kształcie litery „S". Występuje na terenach, gdzie rzeki i zbiorniki wodne sąsiadują z lasami. Często widywany jest również na łąkach i pastwiskach, a szczególnie licznie na stawach rybnych, gdzie wypatruje łatwej zdobyczy. Czapla siwa poluje głównie na ryby, a także płazy, gady, małe ssaki i większe owady. Jest bardzo żarłoczna. Swoją zdobycz – sięgającą nawet 20 cm – połyka w całości. Gniazda buduje w koronach wysokich drzew, rzadziej na krzewach lub w trzcinach. Przeważnie gniazduje w **koloniach lęgowych** zwanych „czaplińcami". Czaple coraz częściej nie odlatują na zimę, gdyż znajdują liczne zbiorniki wodne przy elektrowniach lub ujściach ścieków, które nie zamarzają.

kolonia lęgowa *miejsce gromadnego gniazdowania ptaków, ptaki mogą zakładać kolonie jednogatunkowe, a także mieszane, w których występuje więcej niż jeden gatunek (np. czaple wspólnie z kormoranami)*

Bocian czarny *Ciconia nigra*

Długość ciała: 90–105 cm
Masa ciała: około 3 kg

Jest nieznacznie mniejszy od bociana białego, od którego jak wskazuje nazwa różni się przede wszystkim czarnym ubarwieniem. U osobników dorosłych dziób i nogi mają intensywny czerwony kolor. Zamieszkuje podmokłe lasy obfitujące w zbiorniki wodne, **moczary** i łąki. Gniazda (o średnicy ponad 1 m) buduje w koronach dużych drzew. Odżywia się głównie rybami, płazami i owadami, na które poluje brodząc w płytkiej wodzie. W poszukiwaniu pokarmu może przemieszczać się nawet do 10 kilometrów od gniazda. W przeciwieństwie do bociana białego rzadko klekocze, częściej wydaje dźwięki zbliżone do pisku i syczenia. Bocian czarny prowadzi skryty tryb życia, dlatego trudniej go zaobserwować niż popularnego bociana białego. Do niedawna był to gatunek wybitnie unikający sąsiedztwa ludzi i bardzo płochliwy. W ostatnich latach obserwuje się słabnięcie strachu przed człowiekiem i przypadki gniazdowania w pobliżu osiedli ludzkich czy ruchliwych dróg.

moczary *obszar stale podmokły, okresowo zalewany lub zatapiany, porośnięty roślinnością przystosowaną do specyficznych warunków środowiska bagiennego*

Łabędź niemy *Cygnus olor*

Długość ciała: 125–160 cm
Masa ciała: 6,5–22 kg

Jeden z najcięższych ptaków latających. Jest symbolem małżeńskiej wierności, gdyż pary ptaków spędzają ze sobą całe życie. Jak wskazuje nazwa odzywa się rzadko, wydając syczące i gardłowe dźwięki. Znacznie częściej można usłyszeć go w locie, gdy ruch jego skrzydeł wywołuje głośny, świszczący dźwięk. Osobniki dorosłe mają całkowicie białe upierzenie, z którym wyraźnie kontrastuje czerwono-pomarańczowy dziób z czarną narośla. Gniazduje na płytkiej wodzie lub w **szuwarach**. Broniący **rewiru lęgowego** samiec przybiera charakterystyczną postawę, unosząc skrzydła na kształt „żagli". Wówczas może stać się niebezpieczny nawet dla ludzi, bowiem atakując jest w stanie wywrócić kajak, a uderzeniem skrzydła złamać człowiekowi rękę. Jego główny pokarm stanowi roślinność wodna, którą wydobywa z wody, zanurzając w niej długą szyję, a czasem i całą przednią część ciała. Z wody wystaje mu wówczas tylko kuper. Łabędź niemy jest dobrym przykładem gatunku, który dzięki objęciu go ochroną zaczął zwiększać swoją liczebność i przestał być ptakiem zagrożonym.

szuwary	*specyficzne zbiorowiska roślin bagiennych porastające brzegi wód m.in. turzyce, trzcina pospolita, pałka wodna, oczeret jeziorny*
rewir lęgowy	*czyli terytorium, jest to powierzchnia zasiedlana przez pojedynczego ptaka, parę lub grupę ptaków i broniona przed innymi ptakami, w szczególności przed przedstawicielami własnego gatunku*

Brzegówka *Riparia riparia*

Długość ciała: 12–13 cm
Masa ciała: 11–18 g

Najmniejsza z jaskółek i jedyna z brązowym ubarwieniem wierzchu ciała. Samce nie różnią się wyglądem od samic. Typowym miejscem gniazdowania brzegówek są pionowe, piaszczyste skarpy na brzegach rzek (stąd jej nazwa), w których kopie norki o długości 60–90 cm. Nora przy końcu rozszerza się tworząc komorę lęgową, w której ptaki składają jaja i wychowują pisklęta. Gdy zobaczymy pełną otworów skarpę brzegową, przypominającą wyglądem ser szwajcarski, to możemy być pewni, że mamy do czynienia z kolonią brzegówek. W wyniku **regulacji rzek** doszło do zniszczenia wielu naturalnych siedlisk brzegówek. Z tego względu ptaki zaczęły wykorzystywać do lęgów miejsca stworzone przez człowieka takie jak żwirownie, wyrobiska piasku, hałdy kopalniane i place budowy. Podobnie jak inne jaskółki żeruje nad wodą, łowiąc owady w locie. Wyłapując duże ilości komarów, much i chrząszczy pełni w środowisku bardzo pożyteczną rolę.

regulacja rzek *przekształcenie naturalnego koryta rzeki m.in. w celu ochrony okolicznych terenów przed powodzią, czy udostępnienia rzeki dla żeglugi*

Perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus*

Długość ciała: 45–60 cm
Masa ciała: 600–1450 g

Wodny ptak wielkością zbliżony do kaczki krzyżówki, ale o wyraźnie smuklejszej sylwetce. Od kaczek różni go także długi, zaostrzony dziób. W sezonie lęgowym można go łatwo rozpoznać po dwóch czubach na głowie (stąd jego nazwa) i rdzawo-czarnym kołnierzu (tzw. kryza). Zasiedla zbiorniki wodne, które choćby przy brzegach mają większy pas szuwarów. Na początku **sezonu godowego** ptaki łączą się w pary i wykonują długie, skomplikowane tańce godowe. Gniazda, budowane na wodzie, mają postać tratwy ułożonej z patyków, łodyg i liści roślin. Często można zaobserwować jak perkozy wożą na grzbiecie swoje pisklęta o charakterystycznych czarno-białych paskach na głowie i szyi. Małe perkozy potrafią co prawda dobrze pływać, lecz na wodzie narażone są m.in. na atak dużych ryb drapieżnych. Jest to gatunek wybitnie rybożerny. Często i sprawnie nurkuje, każdorazowo spędzając pod wodą około 30 sekund. Ponadto ma zwyczaj połykania swoich piór, prawdopodobnie celem ochrony układu pokarmowego przed skaleczeniem ościami ryb, a także dla ułatwienia wiązania i wydalania tzw. **wypluwek**.

sezon godowy *okres, w którym zwierzęta przyjmują tzw. szatę godową, wabią partnerów, odbywają tańce godowe, łączą się w pary i przystępują do rozrodu*

wypluwka *zlepek niestrawionych części pokarmu, np.: kości, sierść, pancerzyki owadów, wydalany ruchami wymiotnymi przez otwór gębowy ptaka m.in. u takich gatunków jak sowy, ptaki szponiaste czy mewy; na ich podstawie można określić skład pokarmu ptaka*

Kormoran *Phalacrocorax carbo*

Długość ciała: 80–100 cm
Masa ciała: 1800–2800 g

Ptak o niemal całkowicie czarnym ubarwieniu z metalicznym połyskiem. W okresie godowym podgardle oraz wewnętrzna strona bioder są białawe (łacińska nazwa *Phalacrocorax* w dosłownym tłumaczeniu znaczy „łysy kruk"). Spotkamy go nad rzeką i innymi zbiornikami wodnymi. Pływając na wodzie przypomina sylwetką perkoza dwuczubego, aczkolwiek jest znacznie od niego większy. Ciało utrzymuje głęboko zanurzone w wodzie, a głowę i szyję zadziera wysoko do góry. Kormoran jest gatunkiem stadnym, który przez cały rok gromadnie żeruje i odpoczywa. O obecności tego ptaka na danym terenie świadczą drzewa zanieczyszczone białymi odchodami, które po latach obumierają w wyniku silnego zakwaszenia gleby. Gniazda buduje na drzewach, a jego pisklęta są **gniazdownikami**. Żywi się niemal wyłącznie rybami, na które poluje nurkując. Po każdym nurkowaniu musi jednak osuszyć swoje upierzenie. Wówczas ptak przyjmuje charakterystyczną postawę. Stoi z rozpostartymi skrzydłami i lekko nimi wachluje od czasu do czasu.

gniazdowniki *określenie grupy ptaków, których pisklęta po wykluciu są niedołężne i wymagają opieki rodziców, w związku z czym dłuższy czas spędzają w gnieździe*

Kania ruda *Milvus milvus*

Długość ciała: 60–70 cm
Masa ciała: samców 800–1000 g
samic 950–1500 g

Gatunek ptaka **drapieżnego** o stosunkowo łatwym do rozpoznania rdzawo-brązowym upierzeniu. Ma smukłą sylwetkę oraz długi, głęboko rozwidlony ogon. W trakcie lotu układa skrzydła na kształt litery „M". Kania ruda zamieszkuje lasy, łąki i zbiorniki wodne. Gniazda buduje na obrzeżach lasów, niekiedy w bezpośrednim sąsiedztwie czapli siwej. Wyściółka gniazda jest bardzo charakterystyczna, gdyż składa się z takich materiałów jak szmaty, papier, folie czy sznurki. Na jej pokarm składają się drobne ssaki, ptaki, ryby, owady, a niekiedy również resztki zdobywane na wysypiskach śmieci. Ważną część diety tego gatunku stanowi również padlina, dlatego często można ją zaobserwować jak poszukuje pokarmu przy ruchliwych drogach, wypatrując martwych zwierząt rozjechanych przez pojazdy.

drapieżnictwo *polega na chwytaniu, zabijaniu i zjadaniu ofiary; przystosowaniem ptaka do takiego sposobu odżywiania jest posiadanie ostrych pazurów i mocnego, zakrzywionego dzioba*

Sieweczka rzeczna *Charadrius dubius*

Długość ciała: 15–18 cm
Masa ciała: 30–50 g

Ptak wielkości wróbla. Osobniki dorosłe z wierzchu brązowe, od spodu białe, z charakterystycznym czarno-białym rysunkiem na głowie oraz czarną przepaską oddzielającą białe gardło i boki szyi od piersi. Wokół oczu posiada charakterystyczną żółtą obrączkę powiekową. Dziób ciemny a nogi żółto-szare. Zamieszkuje piaszczyste lub żwirowe doliny rzek. Ostatnio zasiedla również inne środowiska o ubogiej szacie roślinnej takie jak: nieużytki, żwirownie, sztuczne zbiorniki wodne, kopalnie odkrywkowe czy place budów. Gniazda zakłada na ziemi w wygrzebanym przez samca dołku. Pisklęta są **zagniazdownikami**, które swą zdolność do lotu uzyskują po około 3 tygodniach od wyklucia. Sieweczki są bardzo troskliwymi rodzicami, dlatego w wypadku zagrożenia próbują za wszelką cenę odciągnąć drapieżnika od swego gniazda. Udają wówczas, że mają złamane skrzydło i na sobie koncentrują całą uwagę napastnika. Pokarmem sieweczki są owady oraz inne drobne **bezkręgowce**, zbierane na powierzchni ziemi lub w płytszych warstwach mułu. Żerując przemieszcza się bardzo szybko, tak że nogi ptaka stają się prawie niewidoczne i zdaje się jakby się ślizgał.

zagniazdowniki	*grupa ptaków, których pisklęta bardzo szybko po wykluciu z jaja są zdolne do opuszczenia gniazda*
bezkręgowce	*organizmy, które nie posiadają osiowego szkieletu wewnętrznego, czyli kręgosłupa i czaszki, są to np.: ślimaki, małże, owady, raki*